

KULTURVÄRDEN

SERVETT MED ETIKETT

Kunglig glans i Fatburen

BLAND SKÖLDAR OCH KRONOR

Posthusets okända heraldik

KULTBÅT VID KAJEN

Mälardrottningens långa resa

K

ANRIK FISKFORSKNING

Laboratoriet i Lysekil

DESIGNAT I WASHINGTON

House of Swedens nya mötesplats

SAMTAL OM ARKITEKTUR

Premiär för Portal

Smakfull
PAVILJONG

JULGODIS

EFTER EN smygande start blev 2024 året då Statens fastighetsverk lanse-
rade sin "playtjänst" Sevårt. I det här
numret presenterar vi den senaste
programserien, Portal, som fokuserar
på arkitekturen i kulturarvet.

Men i smyg så föredrar vi på
redaktionen naturligtvis papper och
trycksvårta. I det här numret hittar du
en anekdot om fartyget Mälardrott-
ningen och en av dess ägare – den
omsusade Lady Hutton. Vi fortsätter
på vattentemat och besöker också
Havsfiskelaboratoriet i Lysekil.

En kostym som är huggen i sten
har Centralposthuset, med vapen-
sköldar från ett 20-tal länder där ett
antal försvann efter första världs-
kriget. Men på posthusets fasad finns
de kvar och förtjänar att beskådas.
Något annat som tål att tittas på är
bordslinnet vid Stockholms slott, så
vi hålsar på hos jungfrurna i Fatburen
som hanterar det vackra och emellan-
åt ömtåliga linnet. Som sig bör i ett
julnummer bjuder vi även på det
traditionella julbaket, i år i form av
Gustav III:s paviljong.

Redaktionen ber att få önska
God jul och gott nytt år!

MIA FERNLUND
chefredaktör

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

Nu ska strandpaddan räddas

FOTO CLAES ANDRÉN

vatten. Men den omfattande igenväxningen i landskapet, som beror på ökad
näringsbelastning, är ett stort hot mot arten.

Varför är SFV involverat?

– SFV:s markområden kring Käringön är alla historiskt viktiga områden för
strandpaddan, men nu har den nästan helt försvunnit från ön. Vi samarbetar
därför med länsstyrelsen, Orust kommun och de boende på ön med att återskapa
de miljöer som paddorna är beroende av.

Hur går det?

– Under hösten har de små skrevor och hällkar som vuxit igen grävts ut och
under våren 2025 tänker vi hämta ägg och yngel från en annan ö i ett försök att
få tillbaka populationen på Käringön.

Den kallas även för stinkpadda – hur kommer det sig?

– Den har körtlar i huden som producerar ett gift som försvar. Det luktar starkt,
som bränd lök, därav namnet.

MIA FERNLUND

KULTURVÄRDEN NUMMER 4, 2024

Statens fastighets-
verk ger ut Kultur-
värden fyra gånger
per år för att du
ska få kunskap om Sveriges
kulturarv. SFV:s uppgift är att
se till att fastigheternas själ
och karaktär lever och bevaras
till kommande generationer.
Genom staten är du delägare,
tillsammans med tio miljoner
andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Thomas Johansson

Chefredaktör Mia Fernlund

Redaktionell produktion

Intellecta

Redaktör Johan Wickström

Art Director Sara Bidö

Korrektur Helena Walldow

Texter Erika Bjurling, Mia

Fernlund, Björn Fridén, Hélène

Gullberg, Elisabet Hesseborn,

Anna Strömberg, Johan

Wickström

Foto Erika Bjurling, Ida

Borg, Frida Claesson, Melker

Dahlstrand, Mia Fernlund,

Bert Leandersson, Christian

Gustavsson, Jeanette Hägg-

lund, Marie Jakobsson, Urban

Jörén, Åke E:son Lindman,

Clement Morin/Kungl. hov-

staterna, Hans C Nilsson/SLU,

Claes Olsson, Åsa Larsson

Stjernqvist, Tove Sundman,

Sofi Sykfont, Stockholms

stadsarkiv, Linda Tocchini-

Valentini, Peter Wickström

Illustration Veronica Ballart

Lilja, Linda Lovisa Fernqvist

Repro Turbin

Tryckeri Norra Skåne Offset

www.sfv.se

issn 1104-845x

Omslaget Gustav III:s

paviljong som pepparkakshus.

Foto: Melker Dahlstrand

Kontakta oss

Kundservice <https://order.flowy.se/statensfastighetsverk/selfservice>
eller 08-121 060 73

Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 010-478 70 00

Postadress Kulturvärden, Box 2263, 103 16 Stockholm

FOTO CHRISTIAN GUSTAVSSON

6

NYMANGLAT I FATBUREN
Så hålls hovets linnesarbete i perfekt skick

FOTO BERT LEANDERSSON

14

FRÅN FISKE TILL FORSKNING
Följ med till Havsfiskelaboratoriet i Lysekil

FOTO MELKER DAHLSTRAND

20

PEPPRIGT SLOTT
Gustav III:s paviljong i nyspritsad form

FOTO URBAN JÖHN

32

HUGGET I STEN
Vapensköldar från en svunnen tid

BILDEN 5
*Säkrade samlingar
på Gustavianum*

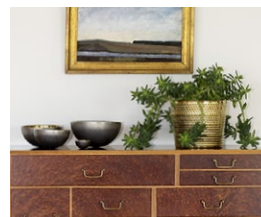
DÅ OCH NU 12
*Dramatens fasad
– 116 år senare*

ANEKDOTEN 24
*Dollarmatadoren
och Mälardrottningen*

PORTAL 26
*Spännande samtal
om arkitektur*

RUMMET 30
*Hemtrevlig design
i House of Sweden*

FOTO SFV/ÅSA LARSSON SJÖRNVIST

Hovdalas torn är vitkalkat igen

NU ÄR FASADRENOVERINGEN av porttornet på Hovdala slott i Skåne klar. Fasaden är åter vitkalkad även om naturstenarna som yttermurarna är uppbyggda av kan anas under kalkputsen.

Porttornet har sedan det byggdes på 1600-talet genomgått ett antal förändringar och renoveringar. Sedan den senaste renoveringen, 1997, hade fasaden fått ett ändrat utseende. Dels hade en naturlig påväxt av alger skett, dels hade kalkputsen gradvis släppt från naturstenarna så att dessa trätt fram.

Om 20–30 år kommer fasaden åter vara i behov av en uppfräschning och renovering. Att kontinuerligt underhålla en byggnad är ett livslångt åtagande och viktigt för att den ska må bra och kunna stå kvar och upplevas i många hundra år till.

FOTO TOVE SUNDMAN

GARDEROBSTRAPPAN I BORGHOLM LAGAS

GARDEROBSTRAPPAN som tar dig upp för branten till Borgholms slottsruin genomgår just nu en renovering. Den består av sju mindre trappor, där varje trappa består av tio till tolv trappsteg i öländsk kalksten. Nu ska lösa stenplattor muras igen och trappan ska få fler sittmöjligheter.

När trappan uppfördes 1882 så var det för att badgästerna i Borgholm skulle kunna promenera från staden upp till slottsruinen.

FOTO ÅKE ERIKSSON LINDMÄN

NU STÅR AMBASSADEN PÅ STADIG MARK

I SEPTEMBER slutfördes grundförstärkningen av den svenska ambassaden i Helsingfors. Sättningar i marken hade fått delar av byggnaden att sjunka, men nu står ambassaden stadigt igen tack vare 218 nya pålar.

Ambassadbyggnaden, som ligger vid Salutorget, är en välkänd symbol för både finländare och svenskar. Den senaste grundförstärkningen genomfördes 1921 i samband med att svenska staten köpte fastigheten.

ILLUSTRATION LINDA LOVISA FERNQVIST

ANEKDOTEN BLIR KORTA PODDAR

ANEKDOTEN är ett av de mest uppskattade momenten i Kulturvärden. Nu ska ett femtontal av tidningens anekdoter bli en serie korta poddar.

– I vårt uppdrag ligger att berätta om historiska personer och händelser kopplade till de kulturfastigheter som vi förvaltar. Där hoppas vi att Anekdoten i ljudform kan väcka intresse hos fler, säger Elisabet Hesseborn, produktionsansvarig inom SFV.

De första avsnitten finns förhoppningsvis tillgängliga i mitten av januari. Håll utkik på www.sfv.se/sevart eller där poddar finns.

KULTURVÄRDEN SOM JULKLAPP

ÅRETS JULKLAPP 2024 är unisex-parfymen, enligt HUI Research som i sitt pressmeddelande skriver att det finns ett nyväckt intresse för doftens effekter. Det kanske kan stämma, men komplettera gärna med en njutbar bildningsgåva: en prenumeration på Kulturvärden. Det är en tidlös present som alltid går hem. Du tecknar den på <https://order.flowy.se/statens-fastighetsverk> eller via Kulturvärdens kundservice på 08-121 060 73.

Stämningsfullt i Gustavianum

EFTER FLERA ÅR av varsam renovering öppnade Gustavianum – Uppsala universitets äldsta bevarade byggnad – åter för publik under sommaren. I detta universitetsmuseum finns hundratusentals föremål från olika perioder och platser – allt från de antika kulturerna i Egypten till omfattande samlingar av konst och vetenskapliga föremål.

Nu har Gustavianum fått en ny huvudentré, förbättrad tillgänglighet och historiskt färgsatta salar. För att kontrollera och styra temperatur och luftfuktighet har skjutdörrar av glas monterats i flera av museets dörröppningar, vilka hjälper till att reglera luftflödet och skapa ett jämnare klimat i salarna.

– Vårt mål med de nya tilläggen är att de ska vara så diskreta att de påverkar museiupplevelsen och den historiska miljön så lite som möjligt, berättar Hanna Wistrand, projektledare vid SFV.

JOHAN WICKSTRÖM

KUNGLIGT *linne*

I Fatburen i Oxenstiernska annexet förvaras och vårdas kungahusets linnesamling. Här finns tusentals servetter och dukar som hålls i perfekt skick inför kommande evenemang. Ett osynligt hantverk som kräver långsiktig planering.

TEXT *Hélène Gullberg* FOTO *Christian Gustavsson*

Oxenstiernska annexet, ett stenkast väster om Kungliga slottet i Gamla stan, rymmer verkstäder och ateljéer knutna till Hovstaterna. Ett av dem ligger på översta våningen och bär namnet Fatburen. Där förvaras, tvättas och omhändertas Kungahusets linneförråd efter konstens alla regler.

Det är med stolthet som Sofia Hellström visar runt i lokalerna. Som husfru är det hon som ansvarar för att det är fint och städat i salarna, såväl till vardags som till dukad fest.

– Vi är det enda kungahuset i Europa som fortfarande kallmanglar, säger hon och pekar på en maskin som ser ut att inte kunna flyttas i första taget.

– Kallmangling är skonsamt mot materialet och framhäver mönstrens

detaljer. Linnet mår bra av att användas om det sköts korrekt med skonsamma metoder. Det handlar om att hantera med rätt kunskap och omsorg.

FÖRUTOM HUSFRUN består Fatburens personal av en 1:a fatbursjungfru och fyra fatbursjungfrur som samtliga när en kärlek för hantverket bakom linnet och de traditioner som gör att materialet både kan brukas i nutiden och bevaras för framtiden. Ofta är det ett livslångt kall där man blir kvar till pensionen, om kroppen orkar. Louise Nordin, som är 1:a fatbursjungfru, har arbetat i Fatburen i 40 år och har inga planer på att sluta.

Personalens bakgrund skiljer sig åt. Sofia Hellström har varit husfru i hotellbranschen, fatbursjungfru Marianne Hakkarainen arbetade tidigare som lokalvårdare på slottet medan Sanaa Al Hafez kom som flykting från Syrien, där hon bland annat hade lärt sig sömnad.

I arbetsuppgifterna ingår

fläckborttagning, tvättning, viking, mangling, valsning och förvaring.

– Vi roterar sysslorna, men jag trivs bäst i tvättstugan och vid varmmangeln. Och när jag får utföra en del lättare lagningar, säger Saana Al Hafez.

EN ANNAN VIKTIG del i arbetet är att dokumentera hur varje servett har använts. Det gör man dels för historikens skull, dels för att se till att det inte slits och används för ofta.

– Linnefibrerna måste få tillräcklig tid att vila och hitta sin rätta form igen. Vi förvarar alltid linnet i kallrum i minst tre månader, helst ett till tre år. Och allt märks upp med datum då det senast användes, säger Sofia Hellström.

En långsiktig planering på flera år kräver nära kontakt med Kungahusets agenda av middagar, jubileer och ceremonier. Vid statsbesök ska även gästvåningar inredas med lakan, handdukar och morgonrockar.

Att välja rätt duk och servett till evenemangen görs inte lättvindigt utan kräver noggrann och genomtänkt planering.

Med hjälp av en spatel justeras alla hörn och veck till perfektion.

– Det kan komma önskemål om vilka dukar och servetter som ska användas vid varje evenemang, men det är Fatburen som får sista ordet. Vi ansvarar för att linnet i första hand ska bevaras, säger Sofia Hellström.

Det är inte bara slitaget som avgör hur Fatburen väljer, även vilken typ av evenemang det är och gästernas ursprung och rang. En kung kräver högre finhetsgrad än en president till exempel.

– Och om en fransk president kommer på besök är det roligt om man kan duka med just franskt linne, säger Sofia Hellström när hon visar vidare mot öppna och ljusa rum.

HÖSTSOLEN BRYTER IN genom höga spröjsade fönster. Där utanför skymtar Kungliga slottet och den yttre borggårdens välvda flyglar. På den här platsen har Fatburen huserat sedan 1912. Men de vackra historiska omgivningarna till trots är detta en alltigenom funktionell avdelning.

Fatburen har tät kontakt med drifttekniker om ventilation, ljus och service av maskiner. Det är inte sällan som man väljer att lägga ner extra arbete kring att tillvarata äldre maskiner framför att köpa in nya med anledning av att de ofta fungerar bättre.

– Den här centrifugen till exempel, säger Marianne Hakkarainen och pekar på en maskin av påtaglig ålder.

Marianne Hakkarainen är igång med strykjärnet. Luftiga lokaler, stora bänkytor och generöst med ljusinsläpp underlättar arbetet.

Linnet rullas upp på trästockar inför kallmangling.

TVÄTTRÅD FRÅN HUSFRUN

- Lägg linnet i blöt med galltvål eller tvättsåpa.
- Fläckbehandla med galltvål.
- Använd inga kemikalier.
- Tvätta i lägre temperaturer.
- Kasta inget linne, gör istället om till dammtrasor eller till fönstervävt.

Mycket av linnet bär vackra och intressanta monogram och årtal. Som här med prins Eugens monogram.

Sofia, Marianne och Saana pratar ihop sig om nästa steg i arbetet.

FOTO CLEMENT KORIN / KUNGL. FÖRSTÄTTERNA

– Den är från 1950-talet och kunde inte jämföras med någon modernare. Ett detektivarbete sattes därför i gång där man till slut hittade en firma i södra Sverige med rätt kunskaper och reservdelar.

MEN DEN ÄLDSTA maskinen är kallmangeln, Fatburens drottning, som har stått här sen 1910-talet. Varmmangeln köptes in 2017 från en firma i Tyskland. Den är unik med sin bredd och sina höga temperaturer. För att få in den krävdes lyftkran med millimeter-marginaler genom fönstret.

Allt går dock inte att köpa in. I alla tider har fatbursjungfrur tvingats bre ut dukar på skurade golv för att syna igenom och behandla fläckar på marknivå. Efter århundraden av ömma knän och onda ryggar inleddes 2010 ett samprojekt mellan drifttekniker Anders Lönn på sfv och tidigare 1:a

fatbursjungfru Liisa Hartikainen. Tillammans ritade de ett avfläkningsbord som byggdes upp på plats. Förutom den förbättrade arbetshöjden finns nu lysrör, duschslangar och vinklingsbara skivor, där ingen fläck kommer undan det granskande ögat.

VID FRÅGAN OM vilken fläck som är svårast kommer svaret blixtnabbt.

– Liljor!

Sofia Hellström förklarar:

– Blommornas pistiller färgar av sig något fruktansvärt. Och även vissa kryddor, såsom curry och gurkmeja. Men rödvin, choklad, läppstift och feta säser får vi bort med galltvål. Vi arbetar medvetet med bara ekologiska produkter och blandar vårt eget sköljmedel.

Om fläcken ändå skulle vara irreparabel, eller slitaget för stort, får linnet nya funktioner. Ingenting slängs bort. En

servett som man tidigare dukade med kan brukas av personal bakom festsalarna eller förvandlas till linneomtag, som omsluter samlingarna i kallrummet i stället för plastpåsar.

L inneförrådet är omfattande.

– Den kungliga llnesamlingen består av hundratals dukar och tusentals servetter. Den längsta duken är på tjugoen alnar, cirka tretton meter, säger Marianne Hakkarainen.

Ibland kommer det nytillskott i form av gåvor till kungaparet. Ändå har man vid vissa tillfällen behövt låta tillverka nya.

– Äldre dukar är sällan lämpliga för runda bord som vid våra Sverigemiddagar,

I Unionslinnet är det svensk-norska unionsvapnet invävt.

där landshövdingarna sitter värdar vid varsitt runt bord i salen Vita havet. Då har man sytt upp nya. Men runda dukar är generellt besvärliga för oss att få släta och helt runda efter en tvätt, säger Sofia Hellström.

DE FLESTA GALAMIDDAGAR, såsom statsbesök, representationsmiddagar och Nobelmiddagen, hålls annars i Karl XI:s galleri vid ett långbord för upp till 170 gäster. Salen från senbarocken är slottets mest praktfulla rum, där Spegelgalleriet i Versailles tjänat som förebild. När de levande ljusen tänds reflekteras ljuset i gyllene väggar, tak, kristallprismor och bronser. Men också i linnedamasten. Tack vare kallmanglingens omsorg kan gästerna beundra tygets dekor och lyster.

Fatburen informerar löparna och taffeltäckarna som serverar under

middagarna om linnet så att de ska kunna svara på eventuella frågor kring dukningen. Men huruvida gästerna noterar linnet vid bordet är inte lätt att veta. Med vissa undantag. Sofia Hellström minns ett tillfälle.

– Det var vid Frankrikes statsbesök. Mannen, som var ansvarig för de franska galamiddagarna på presidentpalatset, sa att han under sina 40 yrkesår aldrig hade sett så fint linne som den svenska Fatburens. Det kändes fint att få höra.

MEN DET ÄR ändå inte gästers beröm som motiverar det dagliga arbetet, menar Sofia Hellström, snarare att vara en del av historien och att föra vidare traditioner.

– Ute i samhället ska allt gå så fort, medan det här får ta tid. Det måste få ta tid om man vill prioritera kvalitet och långsiktighet framför snabbhet. *

UNIONSLINNET

FATBURENS äldsta och finaste linne är Unionslinnet från 1891. Det tillverkades i damastteknik av väveriet Lemaitre Demestre & Fils i Lille, Frankrike, med ett mönster av svensk-norska unionsvapnet omgärdat av detaljrika ornament. Unionslinnet används bara vid jubileum, bröllop och större evenemang. Senast det användes var vid jubileumsfirandet av Kungen 50 år på tronen, då det hölls bankett i Rikssalen för 450 gäster.

1908

Teaterpalatset vid Nybroviken

*1908 invigdes den svenska nationalscenen Kungliga
Dramatiska Teatern med ett stycke av Strindberg.
Idag lyser den stiliga jugendfastigheten fortfarande upp
platsen och lockar till nya kulturopplevelser.*

TEXT Erika Bjurling FOTO Stockholms stadsarkiv/Sofi Sykfont

2024

NÄR SVERIGES nationalscen, Dramaten, invigdes vid Nybroplan i Stockholm 1908 var det landets mest påkostade offentliga byggnad. För att lösa finansieringen hade ett privat konsortium bildats 1901 som fick tillstånd att inrätta ett penninglotteri där intäkterna skulle gå till det nya teaterhuset. Totalt blev det 25 dragningar som inbringade 7 miljoner kronor.

Arkitekt Fredrik Lilljekvist, som tidigare bland annat renoverat Gripsholms slott, fick uppdraget att rita "en tidsenlig dramatisk teaterbyggnad". Förebilden för Lilljekvist var Parisoperan men han fick också inspiration från arkitekturen i Wien. Byggnaden präglas av wienerjugend. För scen-

tekniken hämtade han inspiration från teatrar i Tyskland.

Kupolen på taket har också en intressant historia. Beslutet att bygga den fattades först när teaterbygget redan var i gång och den blev omdebatterad. Dramatens grannhus hade fått tillstånd att bygga en våning högre, så för att teaterhuset inte skulle kännas för litet byggdes kupolen.

Själva teatersalongen inreddes i blått, vitt och guld som en hyllning till teaterkungen Gustav III. Det var han som i maj 1788 hade grundat Kungliga Dramatiska Teatern "där Svenska Dramatiske Författares arbeten, af Svenska Acteurer til Språkets, Smakens och Sedernas odling för allmenheten skola uppföras".

På invigningen den 18 februari 1908 spelades Strindbergs Mäster Olof.

Genom åren har Dramaten genomgått flera restaureringar och renoveringar. Under 2021 påbörjade Dramaten i samarbete med Statens fastighetsverk ett större arbete med att förbättra tillgängligheten. Målet är att all scenkonst i huset och den kulturhistoriska miljön lättare ska kunna upplevas av alla, oavsett förutsättningar. Den senaste tillskottet i detta arbete är den hiss som fällts in i trappan framför Dramaten.

+ Läs mer om Dramaten på
www.sfv.se

LABBET I LYSEKIL

När forskningsfartyget Svea stävar in mot kajen i Lysekil och lägger till med sin fångst av fisk är det inte handlarna som skyndar till. För till skillnad från vanliga fiskebåtar ska fångsten inte säljas som matfisk – den ska dissekeras av forskare. Varför då, kan man undra?

TEXT Mia Fernlund FOTO Bert Leandersson

En av de sista sensommardagarna besökte Kulturvården Havsfiskelaboratoriet i Lysekil – en udda fågel i Statens fastighetsverks bestånd. Vi kommer, tillsammans med vår förvaltare Thomas Andreasson, någon vecka innan det nyss utbyggda laboratoriet ska invigas. Det är Statens fastighetsverk som har ombesörjt renovering, om- och tillbyggnad, men verksamheten drivs av Statens lantbruksuniversitet (SLU), närmare bestämt av SLU Aqua. Så vad gör de då på denna vackra udde i Lysekils hamn? Hur hamnade de där? Och vad ska de med fisken till?

Vi träffar Hans Nilsson, forskare i

selektivt fiske för SLU Aqua (Institutionen för akvatiska resurser vid Statens lantbruksuniversitet).

– När jag började i den här verksamheten 2009 hette den Fiskeriverket. Men det avvecklades 2011 och verksamheten delades upp så att Havs- och vattenmyndigheten reglerar fisket, Jordbruksverket gynnar fiskerinäringen och SLU forskar om fisk, fiske och akvatiska ekosystem, berättar Hans Nilsson.

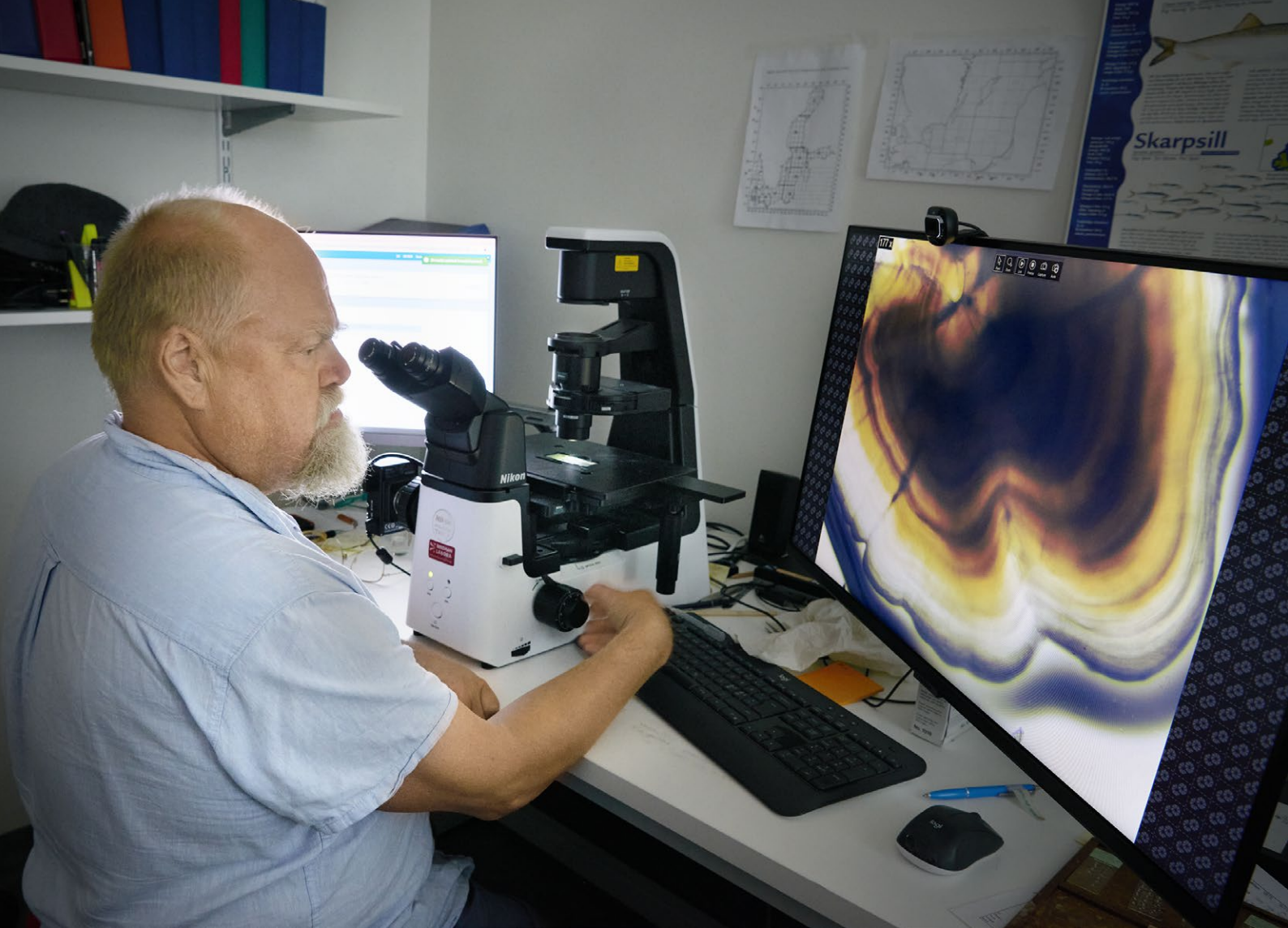
Han ger oss en kort beskrivning av verksamhetens historia och berättar att Sverige har gjort fiskeribiologiska undersökningar sedan mitten av 1800-talet. Under svältåren på 1860-talet anlades dessutom fler fiskodlingar för att säkra livsmedelsförsörjningen.

I slutet på 1800-talet föreslog

Sett uppifrån är det
ursprungliga laboratoriet
till höger. Det har byggts
till dels ut mot havet, dels
med en vinkel i den andra
ändan. Även gången mel-
lan husen är tillbyggd.

Olof Lövgren visar hur en otolit från en skarpsill ser ut och hur man räknar dess årsringar.

Kungliga Vetenskapsakademien att Sverige skulle delta i internationella undersökningar av våra hav och påbörja forskning om fiskarter med ekonomiskt värde. Den svenska hydrografisk-biologiska kommissionen ledde arbetet, och det blev startskottet för bildandet av det Internationella havsforskningsrådet (ICES) år 1902. I nuvarande arbetsgrupper inom ICES bidrar SLU Aqua fortfarande med forskning och rådgivning.

– Vårt forskningsfartyg Svea samlar in data om fiskbestånden i Östersjön och Västerhavet. En del undersöks redan ombord men en hel del tar vi hand om här. Man kan säga att vår huvuduppgift här i Lysekil är att räkna fiskebeståndet i havet, analysera och rapportera vidare till EU för fastställande av fiskekvoter, säger Hans Nilsson.

FRÅGAN OM FISKEKVOTER har blivit aktuell den senaste tiden i och med nyhetsrapporteringen kring EU-beslutet att höja fiskekvoten för strömming i Östersjön med 108 procent för 2025 jämfört med 2024.

Efter att ha kikat på de fina om- och nybyggda lokalerna hamnar vi till sist i verksamhetens hjärta – laboratoriet. Där träffar vi

forskaren Olof Lövgren som åldersbestämmer skarpsill. I fiskens öra finns en otolit, en öronsten, och i dessa kan vi se årsringar, precis som på ett träd.

– Vi gör det för många fiskarter, till exempel torsk, sill och skarpsill. Jag är specialiserad på och analyserar bara skarpsill, säger Olof Lövgren, och fortsätter:

– Jag analyserar dels hur stora fiskarna är, dels

Hans Nilsson, forskare på Havsfiskelaboratoriet i Lysekil.

FOTO PETER WICKSTRÖM

Ombord på Svea samlas data in om fiskbestånden i Östersjön och Västerhavet. Informationen används bland annat för att göra beståndsuppskattningar.

»Personalen på Havsfiskelaboratoriet har fördubblats de senaste tio åren och behövde mer utrymme.«

hur stor beståndets förnygring är från år till år. När man gör en beståndsuppskattning så vill man inte bara se dess storlek och ålder just nu utan även förändringen över tid.

Genom att studera otoliterna kan Olof Lövgren och hans kollegor se hur stor del av beståndet som består av nollåringar, ettåringar, tvååringar och så vidare.

– Det jag kan se är att beståndet över tid blir yngre.

De stora individerna blir inte så gamla, ungefär 3–4 år, innan de fiskas upp. De vi får upp är stora och fina, men det är ett hårt fisketryck, säger Olof Lövgren.

Vi går vidare till silllaboratoriet. Där hittar vi Carina Jernberg som är verksamhetsansvarig för biologisk analys och Matilda Åstedt, analysassistent, som just idag dissekerar väldigt små sillar.

– Hit får vi prover från både väst- och ostkusten och studerar genetiken. Vi mäter längd och vikt, kollar kön, mognad, inälvsfett och sjukdomar, berättar Matilda Åstedt.

Det mesta av avfallet kastas, men delar av räkavfallet går till fiskmat på det intilliggande Havets hus.

HAVSFISKELABORATORIET huserar i två byggnader – en från 1929 och en ”ny” från 1990. På det äldre huset har båda gavlarna förlängts och det finns en inglasad passage mellan kontorsdelen och laboratedelen som har breddats åt båda hållen.

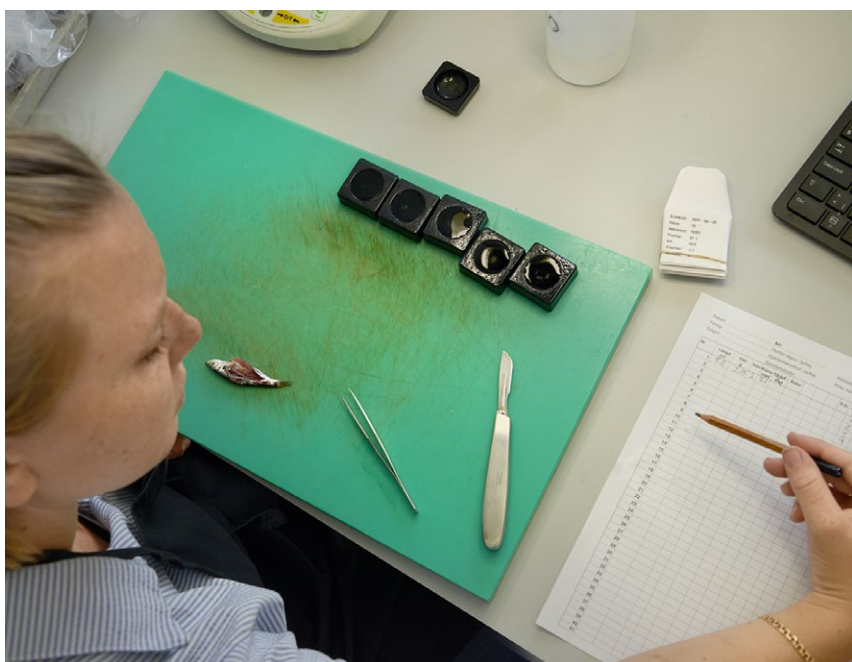
– Personalen på Havsfiskelaboratoriet har fördubblats de senaste tio åren och behövde mer utrymme. Nu finns det bättre utrymmen för konferens, matsal, kök men även fler kontorsrum och ett nytt laboratorium, ➞

Med de nya tillbyggnaderna får personalen både fler arbetsytor och plats för matsal, nytt kök och konferensrum med vackert läge mot havet.

FOTO HANS C NILSSON / SLU

Havsfiskelaboratoriets fartyg R/V Svea är ett av världens modernaste forskningsfartyg och kan användas till i stort sett alla typer av marin forskning och miljöövervakning.

Matilda Åstedt analyserar sill från Östersjön. Efter notering av biologiska parametrar plockas otoliten ut för att gå vidare till åldersläsning.

En del av nybyggnaden består av nya konferensrum. Gemensamt är den betagande utsikten.

berättar Thomas Andreasson, Statens fastighetsverks förvaltare.

I och med om- och tillbyggnader ska det nu finnas gott om plats för de cirka 80 medarbetare som jobbar på Havsfiskelaboratoriet i Lysekil. Och Thomas Andreasson är nöjd.

– Det är inte helt enkelt att göra en varsam och nästintill osynlig tillbyggnad på en plats som denna, så vi är mycket nöjda med resultatet.

Det är inte bara byggnaderna som har förnyats. Havsfiskelaboratoriet ligger på en udde, bara fyra meter från havet i ett läge hårt utsatt för väder och vind.

– Delen som vetter mot havet har nu fått gjutna betongväggar i nederkant, upp till kanten för sten-
grunden på den befintliga byggnaden. Betongen hjälper till att förstärka erosionsskyddet, berättar Håkan Svensson, projektledare för om- och tillbyggnaden.

AV DEN GAMLA villan från förförra seklet finns idag endast vaktmästarbostaden kvar. Men om den dåtida ägaren, professor Robert Murray, kunde se dagens verksamhet hade han säkerligen varit nöjd. Den hemlighetsfulla och rofyllda parken finns kvar, och det förekommer varken restaurangrörelse, nattliga besök eller orgier. Någon agiterande politiker såg vi inte heller till. *

FOTON JACOBSON

Professor Murrays sommarnöje som det såg ut 1890.

FRÅN SOMMARNÖJE TILL LABORATORIUM

STATENS Havsfiskelaboratorium i Lysekil invigdes 1929, och en fastighet kom till med hjälp av en donation från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse.

Fastigheten med park och byggnader donerades 1919 av professor Robert Murray, Djursholm, till Lysekils stad som senare lämnade den vidare till staten. I Murrays gåvobrev finns ett antal villkor varav en del lite speciella. Dels var professor Murray mån om att parken skulle kunna nyttjas av allmänheten som "en stilla tillflyktsort", så husen fick inte upplåtas till skola, dels fick det inte bedrivas "utskänkings- eller restaurangrörelse" och "all badning, inklusive solbad och soltorkning å området strängeligen förbjödes" utom för på stället boende personer. Ett annat krav var att portarna till trädgården ska hållas stängda "för undvikande av nattliga besök och orgier".

Om fastigheten skulle användas för föreläsningar eller sammankomster gällde att "all politik skall vara därifrån bannlyst, så att exempelvis föreningar med politiskt syfte eller av politisk anstrykning icke skola vara berättigade att där sammanträda ens för överläggningar i opolitiska ämnen".

KÄLLA: SLU AQUA

FOTO MIA FERNLUND

Håkan Svensson, projektledare, och Thomas Andreasson skakar hand för projektet i den vackra "hemliga" parken.

PEPPARKAKAN GENOM TIDERNA

Pepparkakan har förmodligen sitt ursprung i medeltidens Tyskland. Där bakades hårda småkakor, sötade med honung och kryddade med läkeväxter som kryddnejlika, muskot, anis och kanel och andra för tiden trendiga kryddor från importlandet Nederländerna. Under 1500-talet importerades kakorna till både Danmark och Sverige och såldes från början som medicin, eftersom de hade så många välgörande ingredienser. De söta kakorna som vi känner dem innehåller både socker och smör och är betydligt mörare.

Kakslottet

I Hagaparken i Stockholm ligger Gustav III:s vackra paviljong, ett av de främsta byggnadsverken från 1700-talet – och föremålet för Kulturvärdens årliga pepparkaksbak.

TEXT Anna Strömberg FOTO Melker Dahlstrand

Dekorerede detaljer på tork.

MIAS 3 TIPS FÖR ETT LYCKAT PEPPARKAKS- HUSBYGGE:

- ❖ **Använd gärna köpt pepparkaksdeg till husbak.** Det är tidskrävande som det är ändå, och smaken är sällan huvudsaken.
- ❖ Även om ett pepparkakshus ser lite halvdant ut när det är ihopsatt så kan man rädda vad som helst med kristyr! **Dekorera mycket så blir det vackert.** Kristyr, godis och florsocker är väldigt förlåtande.
- ❖ **Var snäll mot dig själv.** Även om inte varje detalj är perfekt så blir helheten härlig ändå.

När Gustav III lät uppföra sitt sommarslott hade han förmodligen inte en tanke på att ritningarna 237 år senare skulle återbrukas för att konstruera en skalenlig pepparkaksversion av paviljongen, men här är vi nu. Konditorn, bakboks författaren och förläggaren Mia Öhrn har gripit sig an uppdraget och under hennes vana händer växer pepparkakspaviljongen fram.

– Att baka historiska byggnader, där det finns riktiga ritningar att utgå ifrån, är så roligt! Det är viktigt att det syns vilken byggnad det är, men det får inte vara för svårt. Den som vill ska kunna baka sin egen version utan att det krävs en konditorsutbildning.

MIA ÖHRN HAR bakat många pampiga pepparkakshus genom åren, och det blir aldrig tråkigt.

– Att spritsa på kristyren och se hur huset får liv är väldigt roligt. När jag är inne i en av mina pepparkaksperioder så tittar jag på alla byggnader jag möter med de ögonen och mäter dem utifrån kriteriet ”kan det här bli ett bra pepparkakshus?”.

Den konst- och arkitekturintresserade Gustav III hade stora planer för Hagaparken. Han planerade att bygga ett stort

och ett litet palats, där det lilla tänktes som kungens egen sommarbostad. Det stora palatset blev aldrig färdigt, men det lilla, dagens praktfulla paviljong, ritades av arkitekt Olof Tempelman 1787.

GUSTAV III FLYTTADE in 1790.

Paviljongen var då inte komplett, men kungen, som var djupt engagerad i de byggnadsverk han beställt, ville på nära håll se hur arbetet med det stora palatset framskred. Först 1792, samma år som kungen mördades, var paviljongen helt färdig-inredd i pompejansk stil (den svenska motsvarigheten till den franska nyklassicismen) av konstnären Louis Masreliez. Just inredningen, där naturen utanför de stora glaspartierna tas i beaktande och återspeglas i dekoren, är en av anledningarna till att Gustav III:s paviljong anses vara en av den svenska konsthistoriens triumfer.

Mallar och instruktioner till Gustav III:s paviljong samt recept på kristyr finns på sfv.se

Men åter till pepparkaksbaket. Mia Öhrn har skurit till och gräddat varje byggnadsdel i förväg. Alla delar granskas nog och de som behöver justeras filas till med zestjärn. Fogmassan är smält socker, som bubblar segt i en stekpanna av gjutjärn. Som stöd vid monteringen, och för att huset ska kunna flyttas, använder hon en tjock pappskiva som grund.

– Gustav III:s pepparkakspaviljong blir ganska bred, nästan 70 centimeter. Jag monterar den på en kapaskiva, som man kan köpa i butiker som säljer konstnärs-material. Med en bra botten kan man först rita ut var pepparkakshuset ska stå och sen fästa det mot skivan med karamell, så att det står stadigt.

DET FÄRDIGA HUSET dekoreras med extra kristyr. Längs fönstren, som består av gelatin-plattor som fästs med smält socker före monteringen, gnistrar istappar. Gustav III:s paviljong är inte öppen för allmänheten under årets kalla månader, men den är väldigt vacker i vinterskrud. *

Kristyren ska vara tjock och fluffig.

CAJSA WARG VAR FÖRST UT

De tidigaste svenska pepparkaksrecepten publicerades i Cajsa Wargs kokbok 1755. Boken, *Hjelpreda i hushållet*, bjuder på hela tre olika varianter: Fransyska pepparkakor, Pepparkakor med smör och Små pepparkakor.

Sedan 1982 har Mälardrottningen varit stadigt ankrad vid Riddarholmens kaj. Den stiliga 100-åriga yachten har en omväxlande historia bakom sig, bland annat som ubåtsjägare och skolfartyg. Men under ett år ägdes fartyget också av världens rikaste kvinna, Barbara Hutton, som gav fartyget en lyxig aura som lever vidare.

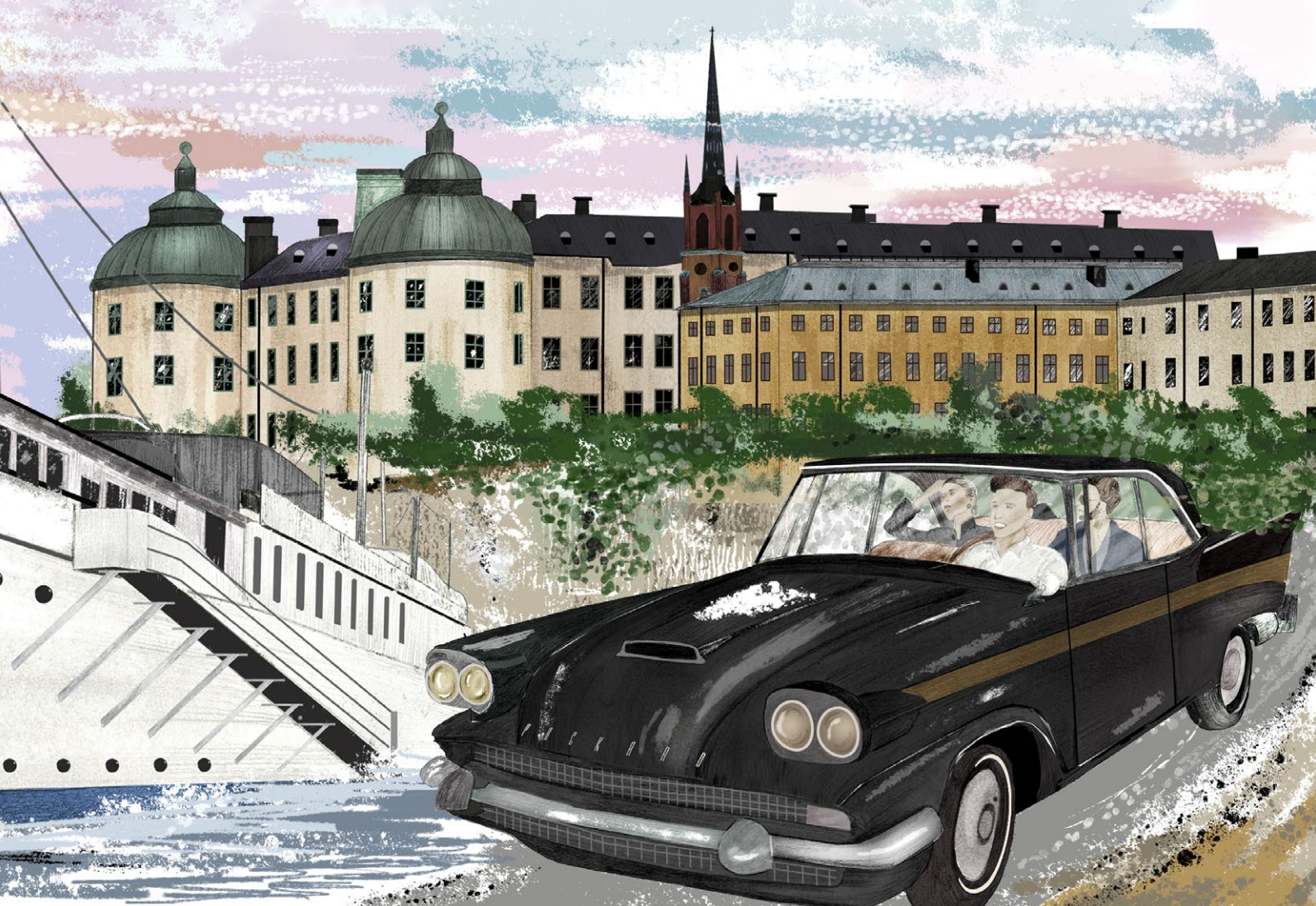
TEXT Elisabet Hesseborn ILLUSTRATION Veronica Ballart Lilja

Anekdoten: Lyxyacht med många liv

EN SVART PACKARD av 1958 års modell far ut ur Stockholm vid lunchtid en augustidag 1959. Sensommarsolen speglar sig i bilens blanksvarta lack och kromade detaljer. I baksätet sitter en elegant klädd kvinna med det långa mörkblonda håret uppsatt i en fläta på huvudet. Tunga pärlor i öron och runt hals och så favoriterna – jadesmycken. Hon är trött och hennes ögon ser jagade ut under tunga ögonlock. Flyget hade landat på Bromma kvällen innan – och som vanligt vållat uppståndelse.

Denna arvtagerska skapar rubriker vart hon än åker i världen. För hon är omåttligt rik – både på äktenskap och pengar. Hon närmar sig sin sjätte skilsmässa och som resällskap har hon en ny ung kavaljer.

Sällskapet är på väg mot Vaxholm och dess kastell som beses från bilens fönster. Den internationella lyxvagabonden Barbara Hutton älskar att resa och spenderar en vecka i Stockholm. Hon tillhör en samhällsklass som har råd med extra allt. Som

arvtagerska till den amerikanska varuhuskedjan Woolworths blev hon 21 år gammal världens rikaste kvinna.

Men den här berättelsen handlar också om ett helt annat "kvinnligt" fenomen – ett fartyg. 1924 byggs den stora diesel-drivna lyxyachten Vanadis på ett båtvarv i Kiel för miljonären CKG Billings i New York. Det är i slutfasen av de stora yachter-nas verkliga guldålder, då förmögna familjer tävlade om att bygga de största, snabbaste och lyxigaste båtarna.

GRUNDAREN TILL den amerikanska storbanken J.P Morgan lär ha sagt: "Om du måste fråga om priset på en yacht, har du inte råd". För de förmögna familjer som liksom

Huttons klarade den svåra ekonomiska krisen i slutet av 1920-talet gällde den inställningen alltså. Stora fartyg byggdes i kapp och i dessa flytande palats saknades inget för ett bekvämt utforskande av världshaven.

Berättelser om denna värld av dollarmatadorer är fantasi-eggande och det finns många myter. En historia berättar att Barbara fick yachten Vanadis av sin pappa på 18-årsdagen. Kring denna uppgift haltar dock fakta. Båtar byter som bekant ofta namn, vilket orsakar en viss oreda, och släkten Hutton ägde och brukade flera fartyg. En annan historia berättar att hennes far vinner yachten i ett pokerparti och att Barbara får den i 27-års-present 1939. Helt säkert är endast att Barbara Hutton blev ägare till Vanadis 1939.

»Denna arvtagerska skapar rubriker vart hon än åker i världen – för hon är omåttligt rik.«

Men att äga en egen yacht under ett världskrig är ett riskabelt nöje. Redan 1940 donerade Barbara Hutton Vanadis till brittiska flottan. En historia som den delade med många fartyg under kriget. Vanadis döps om till HMS Troubadour – och går i tjänst som anti-ubåtsjagare. Efter kriget byter Vanadis namn igen och används som skolfartyg i Norge. Och även om tiden var mindre glamorös fick hon faktiskt husera Hollywood-stjärnor som Kirk Douglas och Janet Leigh, vilka bodde på yachten under inspelningen av "The Vikings" från 1958.

EFTER ytterligare en karriär som turbåt såldes fartyget igen. 1982 ankras hon upp på Riddarholmen som hotell

och restaurang under namnet Lady Hutton, numera Mälar-drottningen. Att ge kvinnonamn till fartyg refererar till en gammal tradition med en kvinnlig beskyddare av ett skepp.

När Barbara under sin sommarvecka i Stockholm 1959 också ser Riddarholmen från den svarta Packardens fönster så anar hon förstås inte att lyxyachten hon en gång ägde ska bli en del av öns historia. Barbara Hutton gick bort 1979, bara 66 år gammal, men den 100-åriga "drottningen" vid Riddarholmskajen flyter alltså. *

KÄLLOR: *Poor Little Rich Girl: The Life and Legend of Barbara Hutton*, C. David Heymann; *Tidningsarkivet*, kb.se; *Nyshistoricnewspapers.org*; *Lloyd's Register*.

Studiomannen går igenom det sista innan det är dags för dagens första inspelning på temat Makt. Programledaren Hanna Schück gästas av kulturljournalisten Bo Madestrand och Karin Svenonius, kulturarvsspecialist och arkitekt på Statens fastighetsverk.

FÄRGSTARK PREMIÄR

Under hösten har det varit premiär för Portal – Statens fastighetsverks nya samtalsprogram om arkitektur. Här kan det handla om allt från lust till krig – men alltid med avstamp i arkitekturen i vårt gemensamma kulturarv. Vi följde med in bakom kulisserna.

TEXT *Mattias Boström* FOTO *Melker Dahlstrand*

Det har varit en hektisk novembervecka på Sankt Paulsgatan i Stockholm. På nummer sex har ett dedikerat team på Statens fastighetsverk arbetat hårt med att planera inför den sista inspelningsdagen av det nya egenutvecklade programmet Portal: ett samtalsprogram om arkitektur.

Elisabet Hesseborn, kommunikatör på sfv och producent för Portal, ställer upp några påsar fika på diskbänken i köket. Det luktar nybryggt kaffe i lokalerna.

– Portal är ett arkitekturmagasin som låter oss blicka framåt likaväl som bakåt. Som en portal mellan dåtid, nutid och framtid. Det tar avstamp i arkitekturen kring vårt gemensamma kulturarv. I fyra avsnitt, på temana Makt, Färg, Krig och Lust, samtalar programledaren Hanna Schück med gäster om spännande arkitektur från gårdag till morgondag, säger Elisabet Hesseborn.

Hanna Schück har en bakgrund från flera svT-produktioner, bland annat eftersnacket till Historien om Sverige och miniserien Sveriges konsthistoria. I Portal går hon in i en ny roll. Den som programledare. Ett par avsnitt har redan publicerats, men Hanna Schück har ännu inte tittat på dem.

Programledaren Hanna Schück sminkas innan sändning. Hon har tidigare bland annat jobbat med SVT-produktionen Historien om Sverige.

»Vi vill göra vårt kulturarv tillgängligt för alla, var du än bor i Sverige. Vi förvaltar fastigheterna, men de ägs ju av svenska folket.«

– Det är inte helt smärtfritt att kolla på sig själv i 30 minuter. Jag kommer kanske titta när vi är färdiga med allt. Jag tror att det är bättre att gå på känsla nu och bara köra, säger hon.

PORTAL ÄR FÖLJDEN AV EN MÅNGÅRIG SATSNING PÅ RÖRLIGT MATERIAL. Men programmet är samtidigt något helt nytt i sfv:s filmutbud.

– Arkitekturfrågorna genomsyrar hela Statens fastighetsverks bestånd och verksamhet. Alltifrån förvaltning till restaurering, ombyggnad och nybyggnation – det som blir arkitekturen i framtidens kulturarv. Vi hoppas att programmet på ett lekfullt sätt låter samtalet om arkitekturen ta plats och fungera som en ögonöppnare för det byggda runt omkring oss – det som är vår gemensamma livsmiljö, säger Stefan Trolle Lindros, kommunikationsstrateg på sfv och den som utvecklat formatet för Portal.

En annan viktig aspekt som ligger bakom utvecklingen av Portal är tillgängligheten.

– Vi vill göra vårt kulturarv tillgängligt för alla, var du än bor i Sverige. Vi förvaltar fastigheterna, men de ägs ju av svenska folket. De statliga målen säger att kulturmiljöer ska vara tillgängliga och en källa till kunskap. Det här är ett sätt att åstadkomma det, säger Stefan Trolle Lindros.

Gästerna i det första avsnittet, med temat Makt, som spelas in för dagen, är kulturjournalisten Bo Madestrand och Karin Svenonius, kulturarvsspecialist och arkitekt på Statens fastighetsverk.

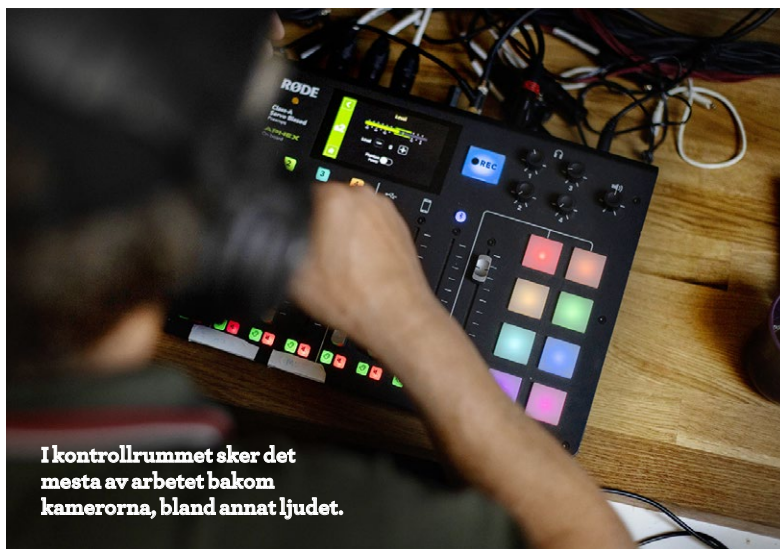
– Jag har skrivit mycket om arkitektur och tycker att det är jättebra att Statens fastighetsverk sprider debatten om arkitektur och dessutom gör den tillgänglig på det här sättet, säger Bo Madestrand.

Det är mycket som måste fixas innan kamerorna börjar rulla. Här dras elektroniken till de många lamporna i studion.

Stefan Trolle Lindros och Elisabet Hesseborn går igenom det sista innan det är dags för inspelning.

I kontrollrummet sker det mesta av arbetet bakom kamerorna, bland annat ljudet.

Hanna Schück reser sig upp. Det är dags för gästerna att ta plats i stolen.

I själva studion riggas det för fullt inför inspelningen. En digital skylt med texten "On air" hänger ned från taket, och lampor vinklas och korrigeras. Elisabet Hesseborn och Stefan Trolle Lindros ställer sig vid ett ståbord. Det är några saker som de behöver gå igenom innan det är dags för inspelning.

Ett studioprogram med gäster är inte något man förväntar sig att en myndighet ska producera. Det är ett format som vanligtvis görs av produktionsbolag. Samtidigt har sfv med tiden blivit mer och mer involverade i själva produktionen av sina filmer – delvis med målsättningen att få större kontroll på innehållet.

MED DET SAGT är ändå Portal ett av sfv:s mest ambitiösa projekt hittills. Och eftersom allt spelas in "live on tape" är det mycket som kan gå fel, och det finns inte alltid tid att korrigerar misstagen.

– Det här är något vi aldrig gjort tidigare, så det är med skräckblandad förtjusning som vi har tagit oss an det här projektet. Men framför allt har det varit väldigt roligt, säger Elisabet Hesseborn.

Stefan Trolle Lindros håller med och tar upp en annan aspekt, som varit både begränsande och sporrande.

– Vi måste vara varsamma med vår budget, det handlar trots allt om skattepengar. Men jag tycker också att vi har utvecklats av det. Kreativitet och goda idéer är alltid mycket mer värt än pengar, säger han, och får medhåll av Elisabet Hesseborn:

– Man får vara lite allt i allo. Teamet har också producerat de små dokumentära berättelser som inleder varje avsnitt. Vår kollega Frida Claesson har skött det fina fotot, jag har gjort research och manus och Stefan har varit vårt bollplank. Det har verkligen varit ett fint teamwork, konstaterar Elisabet.

Se mer på
[www.sfv.se/
sevart](http://www.sfv.se/sevart)

LAMPORNA SLOCKNAR för dagen och det står klart att även inspelningen av det andra avsnittet, på temat Krig, gick som en dans. Stefan Trolle Lindros och Elisabet Hesseborn andas ut med vetskapen att det hårda arbetet till slut gav resultat. Och när de ska sammanfatta arbetet är det nästan som att de pratar med en och samma mun.

– Det känns fantastiskt skönt. Men nu kastar vi oss in i nästa projekt. Vi har flera nya produktioner på gång. Vi har nog Myndighets-Sveriges roligaste jobb. *

RUMMET: HOUSE OF SWEDEN

Inredningen i House of Swedens representationsvåning är ombonad och hemtrevlig. Här finns såväl nytillverkade möbler som äldre inventarier från ambassadens förra residens på Nebraska Avenue. Några svenska ikoner ger tyngd åt de ljusa rummen, till exempel Svenskt Tenns skåp 881 (lilla bilden längst till höger).

Hemtrevligt i Washington

FÖR DEN SOM besöker Sveriges ambasadör i Washington väntar en angenäm upplevelse. På fjärde våningen i House of Sweden – med tjugig utsikt över Potomacfloden – ligger den ombonade representationsvåningen, bara ett stenkast från huvudstadens maktcentra.

Våningen, som använts flitigt sedan invigningen våren 2023, präglas av ljusa träslag och generösa glasytor med ljusinsläpp från alla håll. Inredningen är klassiskt svensk och hemtrevlig, där man i möbler och tyger kan skönja flera olika tidsepoker och stilar, från den gustavianska 1700-talssoffan till nytillverkade möbler. Inredningen är utformad av UD:s inredningsarkitekt Martin Edvardsson.

I våningen finns en större salong för mingel, ett litet biblioteksrum för mer privata samtal samt en matsal – med ett tillhörande restaurangkök som serverar svenska specialiteter under kocken Adrian Engströms ledning.

– Det är alla typer av möten som pågår här som syftar till att främja svenska intressen och knyta nya kontakter, säger David Hellberg, teknisk förvaltare som arbetar på plats.

– Hit kan en senator komma över lunch eller en företagsledning som vill diskutera affärer. Det är lätt att ta sig hit snabbt. Tid är en bristvara i den här staden.

Det var SFV som genomförde renoveringen från kontorslokaler till representationsvåning, ett arbete som påbörjades 2022. Det blev en mer komplex process än man kan tro på grund av de nya funktionerna som tillkom i och med köksdelen.

– Vi fick riva ut allt och göra nya ledningar för avlopp, ventilation, värme och el. Det ligger på fjärde våningen så det var många bjälklag vi fick gå igenom. Men vi är väldigt nöjda med slutresultatet, säger David Hellberg.

Och även gästerna tycks trivas. Inte minst Washington Posts utsände som skrev en lång artikel om representationsvåningen under rubriken: "Diplomacy gets a Scandi-cool update".

JOHAN WICKSTRÖM

Stora riksvapnet har på Central-
posthuset fått ett tillskott i form av
ett femte fält med ett posthorn. Det
finns inte någon annanstans.

Kuggen HERALDIK

Centralposthuset i Stockholm har en mängd utsmyckningar i fasaden, bland annat ett 20-tal vapensköldar från olika länder. En stor del av dessa nationer försvann dock efter första världskriget, men sköldarna är beständiga och minner om en svunnen tid.

TEXT Björn Fridén FOTO Urban Jörén

Sultan Abdul Hamid II:s tugra (namnchiffer). Normalt används tugror inte som sköldmotiv, men på Centralposthuset har den placerats på en sköld för att passa in med övriga statsemlen. Ottomanska tugror var dock personliga och förändrades med varje monark. Ovanpå skölden sitter en turban istället för en rangkrona, även det en uppfinning för att passa mallen.

Sankt Göran och draken på Tsarrysslands vapen. Vapnet återvände efter Sovjetunionens upplösning.

På Vasagatan i Stockholm står Centralposthuset som ett monument över en annan tidsanda. Det uppfördes 1904 efter tre decennier av relativ fred på kontinenten. Internationella institutioner och fördrag hade börjat ta form. Ett sådant var Bernavtalet från 1874 som syftade till att röja undan hinder för den internationella postgången. Sverige var en av undertecknarna och avtalet var en komponent i det sena 1800-talets globaliseringsvåg.

Europa hade ”aldrig känt en större övertygelse om en ännu bättre framtid”, skrev författaren Stefan Zweig om tidsperioden och målade upp en stadsmiljö med ståtligare gator och mer imponerande offentliga byggnader.

ÄVEN OM FERDINAND Boberg förnekade att han var jugendarkitekt, ritade han Centralposthuset rikligt dekorerat i denna stil. Det är en för sin tid modern tolkning av välkända motiv. Noggrant utsmyckade i sandsten finns brevduror, stadsmotiv, växter och svenska landskapsvapen på fasaden. Hugget i sten finns också flera vapensköldar för de andra länderna som undertecknade Bernfördraget, placerade i ordning från huvudentrén beroende på omfattningen av postgången.

Just att de högs i sten vittnar om att de betraktades som

beständiga av sin samtid, och det var nog ingen som räknade med att Tsarryssland, Osmanska riket, Tyska kejsardömet och Österrike-Ungern skulle vara upplösta ynka femton år senare – imperier som i århundraden dominerat den europeiska kontinenten och stora kolonialvärlden världen över.

På Centralposthuset finns denna europeiska ögonblicksbild bevarad i heraldiken, och Boberg har hittat kreativa lösningar för att skapa en enhetlighet bland alla spretiga statsemlen. Bland sköldar med kronor på, såsom Norges och Belgiens, krävdes inte mycket påhittighet, men den osmanske sultanens chiffer krävde desto mer tankearbete för att passa in.

VAPENSKÖLDAR UTVECKLADES UNDER medeltiden som kännetecken bland annat under korstågen. Av naturliga skäl spred de sig därför inte till den muslimska världen, som istället valde geometriska mönster och arabisk kalligrafi som identifikationsmärke. Bland de osmanska sultanerna tog det sig uttryck i särskilt utformade namnchiffer, så kallade tugror, men till skillnad från vapensköldarna var de personliga och hörde inte till själva staten. Den tugra som sitter på Centralposthuset tillhör sultan Abdul Hamid II, som styrde Osmanska riket i över 30 år, till 1909. Tugran är i sin tur placerad på en sköldform, precis som chiffret RF för den franska republiken, som också saknade vapensköld. Ovanpå sultanens sköld sitter

Centralposthuset på Vasagatan i Stockholm invigdes 1903.

en kunglig turban i stället för en krona, även om fezen vid 1900-talets början trängts undan turbanen som huvudbonad.

Bredvid sultanens tugra sitter det tsarryska vapnet med sankt Göran som besegrar draken. Vapnet föll ur bruk efter ryska revolutionen och skulle inte återvända förrän efter murens fall. Detsamma gäller Ungerns vapen, som efter Österrike-Ungerns upplösning skulle komma att modifieras, strykas, bytas ut och till slut återvända i sin ursprungliga form på 1990-talet.

ÖSTERRIKE-UNGERN HAR på Centralposthuset precis som den svensk-norska unionen fått två vapen. Det habsburgska vapnet försvann också från den offentliga heraldiken när första världskrigets kanoner väl tystnat och används numera utslutande av den habsburgska ättens medlemmar i privata sammanhang.

På fasaden ut mot Bryggargatan, lite i skymundan, sitter också Schweiz vapen, postfördragets värdland. I enfärgad sten är det identiskt med statsvapnet för ett av de andra under-tecknarländerna, nämligen Grekland. De går emellertid att särskilja genom de kreativa rangkronor som arkitekten placerat ovanpå sköldarna. Frankrike och Förenta staterna har ingen kungskrona ovanför sina sköldar utan en lagerkrans som symbol för att de var, och är, republiker. Detsamma gäller

Ålands vapen med rosor och två hjortar är det enda utländska landskapsvapen som finns avbildat på Centralposthusets fasad och det är ett misstag. Ålands och Ölands vapen sammanblandades under flera decennier och felet korrigerades först på 1950-talet när Öland fick sitt vapen med en guldhjort på blå bakgrund fastställt. Åland har sedan dess också ändrat sitt landskapsvapen till en guldhjort på blå bakgrund.

*»Hugget i sten sitter en lämning efter en tid
som inte längre finns.«*

det vapen med ett kuperat kors som sitter i gränden. Det är därmed Schweiz, inte Greklands.

Bredvid sitter ett annat uttryck för tidsepoken, det italienska kungarikets vapen. Det var en av flera sammanslagningar av småstater som skedde i Europa under det sena 1800-talet. När posthuset byggdes var Italien en stat med knappa 40 år på nacken. Kungariket, och vapnet, skulle överleva längre än de flesta andra på Centralposthusets fasad. Den italienska monarkin avskaffades i en folkomröstning 1946 och därmed försvann även Savojens vapen ur bruk. Idag använder Italien en stjärna på ett kugghjul.

En annan nyskapad stat var det nya tyska kejsardömet, som efter det tysk-romerska rikets formella upplösning återigen lyckades samla ett lapptäcke av småriken under samma flagga. Vid den rikt utsmyckade huvudentrén sitter det tyska kejsardömet vapen, en örn med ett äpple och spira i klorna och en kejsarlig

krona ovanpå. Den örnen var i början av 1900-talet intimt sammanbunden med den tyska kejsarliga makten, och en enklare variant av samma örn används än idag av tyska förbundsstaten.

Centralposthuset skulle under de kommande åren, precis som kontinenten omkring Sverige, genomgå stora omvälvningar. Det har använts för postgirot, som tryckeri, statliga kontorsbyggnader och idag utgör det en del av Regeringskansliet. Hugget i sten sitter en lämning efter en tid som inte längre finns, som ett monument över att inget här i världen egentligen är hugget i sten.

Tyska rikets vapen med den kejsarliga kronan. Idag använder Tyskland en kraftigt förenklad örn.

ÄNNU ETT VAPEN i sviten på husfasaden skulle komma att bli förlegat, nämligen Ölands landskapsvapen. Det vapen som finns i anslutning till huvudentrén är nämligen av misstag Ålands. I svensk offentlig förvaltning användes fel vapen för Öland från slutet av 1800-talet och långt framåt utan att någon reagerade. Detta misstag uppdagades och Ölands vapen ändrades tillbaka först 1944.

Det krävde dock inget uppslitande världskrig utan endast ett knastertorrt beslut av Riksheraldikerämbetet. *

Utan färger är Skånes och
Malmös vapen identiska
med sitt krönta griphuvud.
Men murkronan ovanpå
skölden avslöjar att detta
vapen tillhör Malmö stad.

FOTO SFV/FRIDA CLAESSON

Amiralitetshuset får ny hyresgäst

EFTER ETT ÅRS ombyggnadsarbeten får Amiralitetshuset på Skeppsholmen nya hyresgäster. I januari 2025 flyttar Utrikespolitiska institutet (UI) in i fastigheten, som byggdes på 1650-talet för flottans överstyrelse.

Den största utmaningen i projektet har varit att få till en ventilationslösning som uppfyller dagens behov. Detta har lösts genom att förlägga ventilationsaggregat i den intilliggande byggnaden Annexet och förbinda byggnaderna genom en anslutning under mark. Annexet som tidigare var restaurang har också inkluderats i projektet för att fungera som UI:s föreläsningssal. Därmed har brandutrymning, tillgänglighet, klimat och synlighet kunnat lösas på ett fint sätt.

FOTO SFV/MIA FERLUND

DE FYRA RÄTTA SVAREN I FYR-QUIZET

JA, VISST var det Malören, farologi och Nils Gustav von Heidenstam som var de rätta svaren på de första tre frågorna i Kulturvärdens fyr-quiz i förra numret. På den fjärde frågan – vilken som är favoriten av de 16 fyrar som SFV förvaltar – blev svaren blandade, men Malören, Pater Noster och Närs fyrplats var populära alternativ.

Fem glada vinnare har kontaktats och får en bok om något av de kungliga slotten. Övriga deltagare tackar vi för engagemanget.

FOTO SFV/MARIE JAKOBSSON

SÖDRA ÅBERGET I BODEN PLOMBERAT

DEN TIDIGARE topphemliga försvarsanläggningen Bodens fästning består av fem massiva bergsfort: Mjösjöberget, Södra Åberget, Gammelängsberget, Degerberget och Rödbergsfortet.

Alla fort utom Rödbergsfortet har rensats och plomberats. Under hösten plomberades Södra Åberget permanent. Statens fastighetsverk utförde en noggrann genomsökning av fortet tillsammans med polisens hundförare. När alla utrymmen säkrats förseglades de sista ingångarna.

FOTO ERIKA BJURLING

PROVBORNINGAR VID BISKOPS-ARNÖ

UNDER VINTERTID har vägen till Biskops-Arnö från fastlandet haft återkommande problem med översvämningar. Emellanåt har vattnet stått 30–40 centimeter över vägbankens yta. Nu undersöker Statens fastighetsverk hur detta ska kunna lösas.

– Vi borrar och samlar in prover för att undersöka grundläggningen och vad vägbanken är uppbyggd av. Vi hoppas att den geotekniska undersökningen ska vara färdig i år så att vi under första halvan av 2025 vet vilka åtgärder vi kan gå vidare med, berättar Marie Jakobsson, förvaltare på SFV.

FOTO MELKER DAHLSTRAND

FOLKETS RÖST GICK TILL SEVÄRT

SFV:S PLAYSATSNING Sevärt – Sveriges minsta kulturkanal nominerades under hösten både till Publishingpriset och Svenska Designpriset. I den senare tävlingen vann Sevärt folkets röst i kategorin Heldigitalt – webbsida light.

Under Sevärt finns både kortare och längre filmer från slott till koja och allt däremellan. Nu finns även det nya arkitekturprogrammet Portal, som du kan läsa mer om inne i tidningen. Du hittar allt på www.sfv.se/sevart

Så får vi snurr på kulturarvet

Vär brokiga och vackra portfölj berättar om staten Sverige, hur vårt land vuxit fram och funnit sin karaktär. Men

det är också i våra fastigheter som ny historia skapas och kulturen blomstrar. De bevaras, utvecklas och används. Vi håller portarna öppna så att svenska folket kan ta del av sitt gemensamma arv. Fastigheterna brukas på en mängd olika sätt – från museer och konserter till föreningsliv och näringsverksamhet. Inom vår förvaltning finns även några av landets mest populära besöksmål, vilket gör SFV till en av de största aktörerna inom kultur- och naturturism.

PÅ MÅNGA PLATSER kan upplevelsen av våra fastigheter bidra lika mycket till besöket som att ta in de konstverk som hängts på väggarna. Våra byggnader kan vara lika viktiga för upplevelsen som den musik och teater som framförs på scenen. I våra fastigheter fattas viktiga beslut som påverkar landet under lång tid, samtidigt som husen berättar om vårt förflutna.

I KORSVÄGEN MELLAN dåtid och framtid finns en av våra viktigaste utmaningar. Vi ska bevara våra fantastiska byggnadsminnen – och samtidigt ge möjlighet för konst, teater, musik, förvaltning och företag att utvecklas i dem. Det är en spännande och svår arbetsuppgift. Hur ska vi bana väg för framtidens opera, teater och museer i skyddsvärda byggnader från förra och förrförra seklet? Hur tar vi tillvara verksamheternas önskemål utan att förringa den historia som byggnaderna berättar?

FOTO IDA BORG

»Våra byggnader är tomma skal utan de verksamheter som bedrivs i dem.«

Under ett knappt års tid har jag försökt att se så mycket av SFV:s arbete som möjligt på plats, och fått chansen att skrapa lite på ytan av vår väldiga verksamhet. Jag har klippt band i Uppsala och planterat skog i Jämtland. Sett kottepalmer i Lund och stått på scen i Ulriksdal. Och jag har sett att vi har den kreativitet och lyhördhet som krävs för att våra byggnader ska kunna leva och sjunga i framtiden.

JAG ÄR ANGELÄGEN om att Statens fastighetsverk ska vara en kulturvårdande myndighet. Våra fastigheter är en riktig skattkista, en historiens godispåse. De är fantastiska, vackra, intressanta och ger värde till Sverige som land.

Men lika viktigt är det för mig att lyssna på våra nuvarande och kommande hyresgäster och tillgodose deras behov. Våra byggnader är nämligen tomma skal utan de engagerade verksamheter som bedrivs i dem. Ett levande och tillgängligt kulturarv betyder att fastigheterna ska användas och återuppfinna sig själva med jämna mellanrum.

GENOM FÖRTROENDEFULL och långsiktig samverkan med våra hyresgäster skapar vi förutsättningar för att genomföra vårt uppdrag. Det är lätt att glömma bort helheten när vi byter fläktar, lagar fuktskador och byter tapeter, men det är just det arbetet som får fyrarna, hjulen och ballerinnorna att snurra. Det är den dagliga vården av Sveriges kultur- och konstjuveler – reparerade avloppsledningar, oljade gångjärn och nymålade väggar – som gör att även framtida generationer kommer att kunna njuta av och utvecklas i våra fastigheter.

MAX ELGER
generaldirektör, SFV

Statens fastighetsverk, Box 2263, 103 16 Stockholm

Kulturvärden kommer ut med fyra nummer per år.

En prenumeration kostar 200 kronor per år.

<https://order.flowy.se/statensfastighetsverk>

Tel: 08-121 060 73

PREMIÄR FÖR PORTAL

Arkitekturmagasinet Portal tar avstamp i vårt gemensamma arkitekturarv. I temana Makt, Färg, Krig och Lust samtalar programledaren Hanna Schück med gäster om spännande arkitektur från gårdag till morgondag.

Portal hittar du självklart på Sevärt!
sfv.se/sevart

